

ГТАХР 06.71.07
ӨОЖ 338.43

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІ:
ЖАҒДАЙЫ МЕН ПРОБЛЕМАЛАРЫ

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОИЗВОДСТВО АТЫРАУСКОЙ ОБЛАСТИ
КАЗАХСТАНА: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

AGRICULTURAL PRODUCTION OF ATYRAU REGION OF KAZAKHSTAN:
CURRENT STATE AND PROBLEMS

Г.Т. АХМЕТОВА*

Э.Ф.К.

К.М. УТЕПКАЛИЕВА

Э.Ф.К.

С.Б. АЛЬДЕШОВА

экономика ғылымдарының магистрі

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау, Қазақстан
esentemir@mail.ru

Г.Т. АХМЕТОВА

К.Э.Н.

К.М. УТЕПКАЛИЕВА

К.Э.Н.

С.Б. АЛЬДЕШОВА

магистр экономических наук

Атырауский государственный университет им. Х. Досмукхамедова, Атырау, Казахстан

G.T. AKHMETOVA

C.E.Sc.

K.M. UTEPKALIYEVA

C.E.Sc.

S.B. ALDESHOVA

Master of Economic Sciences

Khalel Dosmukhamedov Atyrau state University, Atyrau, Kazakhstan

Аңдатпа. Облыстың АӨК тұрақты өсуіне қол жеткізу, оның бәсекеге қабілеттілігі мен инвестициялық тартымдылығын арттыру өндіріске инновацияларды енгізу негізінде көрсетілген. Авторлар жерді, өндірістік қорларды, материалдық, қаржылық және еңбек ресурстарын пайдаланудың тиімділігін арттыру, шаруашылық есепті нығайту жөніндегі шаралар жүйесін әзірлеу, шығындарды азайту, ауыл шаруашылығы өндірісі рентабельділігінің өсуі және жан-жақты, объективті, жедел келіп түсетін ақпарат болған жағдайда шаруашылықтардың қаржылық-экономикалық жағдайын жақсарту қажеттілігін негіздейді. Аграрлық сала кәсіпорындарының экономикалық қызметі туралы материалдардың негізгі көзі бухгалтерлік есепте қамтылған мәліметтер болып табылады – ол кәсіпорынды басқарудың маңызды функцияларының бірі, өйткені оның деректері негізінде шаруашылық қызметті жоспарлау, болжау, талдау жүзеге асырылады. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарындағы бухгалтерлік есеп саланың өзгешеліктерін көрсететін бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Бұл табиғи фактордан туындаған: өндіріс процесі жермен және тірі организмдермен, сондай-ақ әлеуметтік құраушымен байланысты, өйткені ауыл шаруашылығында шаруашылық жүргізудің әртүрлі ұйымдық-құқықтық нысандары болуы мүмкін. Аграрлық өндірістік құрылымдардағы бухгалтерлік есептің ерекшеліктері талданған. Аграрлық сектор кәсіпорындарының тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірленген. Ауыл шаруашылығына инвестиция салу, есепке алуды автоматтандыру қажеттілігі негізделген. Мақала нәтижелері аграрлық бейіндегі құрылымдардың есеп беруін ұйымдастыру, кәсіпорында бухгалтерлік есеп беру жүйесінің тиімді жұмыс істеуі жөніндегі шараларды әзірлеуге жәрдем көрсету кезінде пайдаланылуы мүмкін.

рын дамыту қазіргі кезеңде ауыл шаруашылығы өнімдері өндірісінің өсуін, ауыл халқының жұмыспен қамтылуын және оның тіршілігін қамтамасыз етудегі маңызды бағыттардың бірі болып табылады [2].

Нәтижелер және оларды талқылау.

Мемлекеттік реттеу аграрлық реформаны одан әрі дамыту, агроөнеркәсіптік кешендегі дағдарысты құбылыстарды еңсеру және ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік өндірісінің құлдырауы, ауыл тұрғындарының әлеуметтік қорғалуын арттыру үшін қажет.

Ауыспалы кезеңнің АӨК күрделі мәселелерінің бірі ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін техникалық қамтамасыз ету және техникалық қызмет көрсету мәселесі болып табылады: ұсақ фермерлік шаруашылықтар, сондай-ақ ірі ұжымдық кәсіпорындар.

Нәтижесінде пайда болған баға дис-
паритеті көптеген ауыл шаруашылығы
тауар өндірушілері үшін ауыр қаржылық
салдарға әкеп соқты.

Мемлекеттік реттеудің бірі ретінде несие беру жолымен ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің қаржылық ресурстарының деңгейін ұстап тұру қажет [3].

Бос ақша қаражатының жетіспеуі, жоғары капиталды қажетсіну және қор қай-

Ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің тұрақсыз экономикалық жағдайы қалыптасқан шаруашылық байланыстардың бұзылуынан, инфляциядан, бюджет тапшылығынан, мемлекеттік қаржыландырудың қысқаруынан, несие ресурстарының қымбаттауынан, халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуінен, ауыл шаруашылығы мен басқа салалар арасындағы тауар айналымындағы баға тепе-теңдігінің өсуінен, төлем тәртібінің дағдарысынан туындады.

Ауылда шаруа (фермер) қожалықтарын, жеке қосалқы шаруашылықтарды және кәсіпкерліктің басқа да шағын нысанда-

тарудың салыстырмалы төмендігі, шығындар кезеңінің мерзімдері бойынша сәйкес келмеуі және табыс алу – осының барлығы банк жүйесі тарапынан ауыл шаруашылығына көмектің ерекше нысандарын талап етеді.

Еркін нарық жағдайында қаржы ресурстарын қажет ететін фермер коммерциялық банкті таңдайды. Бұдан басқа, оған экономиканың басқа салаларындағы коммерциялық несие беру шарттарына төтеп беру өте қиын болады.

Ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерге несие беру жүйесін құру үшін ауыл шаруашылығы өндірісінің ерекшелігін ескере отырып, фермерлік, шаруа қожалықтарына несие берумен тікелей айналысатын қызметтерді банк жүйесіне енгізу жөнінде бағдарламалар әзірлеу қажет.

Келешекте мұндай несие беру жүйесі неғұрлым берік болған кезде шетелде кең дамуды алған ауыл шаруашылығы банктерін құру мүмкіндігі болады [4].

Несие берудің тиімді жүйесін іске асыру үшін мемлекеттің азық-түлік кешенінің ұдайы өндіру үдерісіне белсенді қатысуы қажет, бұл дамыған нарықтық жүйесі бар кез келген елге тән. Фермер, саудагер, ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуші олардың барлық көрінген тәуелсіздігі кезінде мемлекеттік және азық-түлік саясатының бағытын ескеруі тиіс. Мемлекет қабылдайтын шаралар сұраныс пен ұсыныс арасындағы тепе-теңдікті қолдау, отандық өндірушінің ауылда құрылымдық және әлеуметтік қайта құруларды жүргізуге мүдделілігі, баға мен баға тепе-теңдігінің тиісті деңгейін қолдау болып табылуға тиіс.

Ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік реттеудің маңызды элементі оның өндірістік құрылымын өзгерту болып табылады. Жалпы қабылданған жүйе болумен бірге, онда фермер ауыл шаруашылығы өндірісінің құрылымын қолдау жөніндегі жоспарды орындаған жағдайда ғана мемлекеттік қолдау жеңілдіктерін пайдаланады.

Мемлекет осылайша егіс және жыртылған алқаптардың құрылымын, сондай-ақ қандай да бір өнімнің артық қанығуын немесе тапшылығын реттеуге мүмкіндік алады.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары қызметінің тиімділігін арттыру үшін бухгалтерлік есептің ерекшеліктерін кешенді зерттеуде маңызды.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорнында бухгалтерлік есепті жүргізудің күрделілігі:

- шаруашылық қызметті жан-жақты жедел бақылау;

- компания ресурстарын іріктеу және жан-жақты бақылау кезеңінде кез келген уақытта есептілікті қалыптастыру;

- өндіріске арналған шығындар есебін есепке алу;

- өнімнің өзіндік құнын бағалау және өндірістің рентабельділігін талдау;

- ауыл шаруашылығы операцияларын жоспарлау.

Бұл үшін бухгалтерлік есепті автоматтандыру қажет. «Қазақстан үшін ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бухгалтериясы» конфигурациясы өсімдік шаруашылығымен, мал шаруашылығымен, құс шаруашылығымен, ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеумен айналысатын ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында есеп жүргізуге арналған.

«Қазақстан үшін ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бухгалтериясы» «Қазақстан үшін бухгалтерия» конфигурациясы «1С:Кәсіпорын 8» бағдарлама жүйесінің базасында оның барлық типтік нысандары, тетіктері мен мүмкіндіктері сақтала отырып әзірленді [5]:

- кәсіпорынның бухгалтерлік қызметінің алдында тұрған барлық міндеттерді шешуді қамтамасыз ету – бастапқы құжаттарды өңдеуден бастап регламенттелген есептілікті қалыптастыруға дейін;

- басқа сатылымдарды іске асыруды, жалпы кірістер мен шығыстарды талдау.

Бағдарламалық өнімнің негізгі міндеттері:

- шағын ауыл шаруашылығы кәсіпорындарынан ірі агрохолдингтерге дейін есепке алу мен басқаруды автоматтандыру;

- кәсіпорын басшылығын шығындарды есепке алуды жан-жақты бақылау мүмкіндігімен қамтамасыз ету;

- бухгалтерлік және салық есебін жүргізу;

- материалдар мен тауарлардың есебін жүргізу;

- автокөліктің жолпарақтарын есепке алуды жүргізу және әр техника бірлігі бойынша отын қозғалысын есепке алу.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарындағы есептік міндеттерді автоматтандыруды шешуге арналған, оның ішінде міндетті (регламенттелген) есептілікті дайындау және бірінші кезекте бухгалтерия және қаржы қызметтерінің қызметкерлеріне бағытталған. Бағдарламалық өнім әр түрлі кәсіпорындарда тиімді пайдаланылуы мүмкін: ауыл шаруашылығы, яғни өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығының өнімдерін тікелей өндірушілерде, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірумен

Бағдарламаға бухгалтерлік есептілік нысандарын, салық декларацияларын, статистика органдары мен мемлекеттік қорлар үшін есептерді қоса алғанда, ұйымның меншік иелеріне және бақылаушы мемлекеттік органдарға ұсынуға арналған міндетті (регламенттелген) есептер енгізілген.

Мұндай мүмкіндік нормативтік құжаттарда көзделген регламенттелген есептер электронды түрде түсірілуі мүмкін. Бағдарламада салық декларациясының парақтарына екі өлшемді штрихкод салу технологиясы қолдау тапқан.

Конфигурация бағдарлама жұмысының әр түрлі кезеңдерінде пайдаланушының жұмысын бақылаудың дамыған құралдарын ұсынады [8]:

* енгізілетін деректердің дұрыстығы мен толықтығын бақылау;

* материалдық құндылықтарды есептен шығару (ауыстыру) кезіндегі қалдықтарды бақылау;

* редакциялауға тыйым салынған күннен бұрын енгізілген құжаттардың модификациясын және жойылуын бақылау.

Бағдарлама пайдаланушылары тікелей бағдарламамен жұмыс істеу кезінде «1С» фирмасына бағдарламаны пайдалану туралы пікірлерді, техникалық қолдау бөліміне өтініштерді дайындап, жібере алады, сондай-ақ техникалық қолдау бөлімінің жауаптарын ала алады және көре алады. Сондай-ақ пайдаланушылар пайдалану үдерісінде туындайтын проблемаларды зерттеу мақсатында «1С» фирмасы өткізетін бағдарламаны пайдаланушылардан сұрау салуға қатыса алады.

Конфигурацияға интернет желісіндегі пайдаланушыларды қолдау сайтындағы соңғы жаңартулар туралы ақпарат алуға және автоматты түрде анықталған жаңартуларды орнатуға мүмкіндік беретін конфигурацияны жаңарту көмекшісі бар.

Егер жаңарту файлы алынған болса, көмекші жаңарту файлын пайдалану арқылы (cfu) немесе кез келген жергілікті немесе желілік каталогтан конфигурацияны жеткізу файлы (cf) жаңартуды жүргізуге мүмкіндік береді.

Тұжырымдар.

1. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру – ұзақ үдеріс, кейде ол бір күнтізбелік жылдан астам уақыт алады. Кейбір ауыл шаруашылығы дақылдары мен жануарлар бойынша шығындар ағымдағы есепті жылы жүзеге асырылады, ал өнімді тек келесі есепті жылы ғана алады (күздік дәнді дақылдар, ірі қара мал төлін бордақылау және т.б.). Осы себеп бойынша есепте шығындар күнтізбелік жылмен сәйкес келмейтін өндірістік циклдар бойынша шектеледі: өткен жылдардың ағымдағы жылдың астығына жұмсалған шығындары, ағымдағы жылдың болашақ жылдың астығына жұмсалған шығындары және

ағымдағы жылдың осы жылдың астығына жұмсалған шығындары.

2. Аграрлық секторды мемлекеттік рет-теудің маңызды қағидаты баға тепе-теңдігін қалпына келтіруді, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілерді қаржылық қолдауды, несие және салық сияқты экономикалық тетіктерді жетілдіруді қамтитын ауыл шаруашылығы мен өндіріс құралдарын өндіретін және жеткізетін кәсіпорындар арасындағы өзара тиімді алмасуды қамтамасыз ету болып табылады. Мемлекеттік реттеудің бірі ретінде несие беру жолымен ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің қаржылық ресурстарының деңгейін ұстап тұру қажет.

3. Өз өндірісінің өнімінің бір бөлігі шаруашылық ішіндегі тұтынуға (ішкі айналымға) түседі: өсімдік шаруашылығы өнімі – тұқымға, мал азығына, қайта өңдеуге; мал шаруашылығы өнімі – өсімдік шаруашылығындағы тыңайтқыштарға, мал азығына. Осыған байланысты ішкі шаруашылық айналымның барлық кезеңдерінде өнімнің қозғалысын нақты көрсету қажет [9].

4. Ауыл шаруашылығы кәсіпорнында бухгалтерлік есепті жүргізудің күрделілігі шаруашылық қызметті жан-жақты жедел бақылаумен, кез келген уақытта есептілікті қалыптастырумен, өнімнің өзіндік құнын бағалау және өндірістің рентабельділігін талдаумен, ауыл шаруашылығы операцияларын жоспарлаумен байланысты. Сондықтан ауыл шаруашылығы кәсіпорындары қызметінің тиімділігін арттыру үшін бухгалтерлік есепті автоматтандыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Мусаева, А.А. Ауыл шаруашылығындағы бухгалтерлік есеп: оқу құралы / А.А. Мусаева, С.Б. Альдешова, А.С. Биктеубаева. – Алматы: Нархоз университеті.- 2016.- 301б.

2 Мусаева, А.А. Салалардағы бухгалтерлік есеп жазбалары: практикум / А.А. Мусаева, Ж.Б. Хамидуллина, Ш.Б. Сисенғалиева, С.Б. Альдешова.- Атырау: Ақ жайық баспасы, 2015.-112 б.

3 Уталиева, Р.С. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуында тура шетелдік инвестицияның ролін талдау және бағалау: монография / Р.С. Уталиева, С.Б. Альдешова.-Атырау: Ақ жайық баспасы, 2018.-108 б.

4 Адиетова, Э.М. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуында тура шетелдік инвестицияның ролін талдау және бағалау/ Э.М. Адиетова, А.Ж. Канатова, Д.Ж. Жастаппапова // Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің хабаршысы.- 2018.- №3(50). - Б.78-89.

5 Калдияров, Д.А., Нурмуханкызы, Д., Бедельбаева, А.Е., Калдияров, С.Д. Развитие сельских территорий путем повышения их инвестиционной привлекательности: опыт Казахстана // Европа и тюркский мир: наука, техника и технология: материалы III межд. науч.-практич. конф.- Алания, Турция, 2018.- С.149-154.

6 Өтешова, А.Қ. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің даму үрдісі / А.Қ. Өтешова, Б.З. Жумағалиева, Г.Т. Ахметова // Проблемы агрорынка.- 2019.- №2. - Б. 34-41.

7 Дюсегалиев, М.Ж. Аграрлық саладағы кәсіпкерлікті дамыту мәселелері / М.Ж. Дюсегалиев, Б.Ж. Дюсегалиева, Г.Гиниятуллина, // Проблемы агрорынка.-2019.- №2.- Б. 48-55.

8 Ахметова, Г.Т., Альдешова, С.Б., Дарискалиева, М.С. Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігін арттырудың негіздері // Қазақстанның Тәуелсіздік күніне арналған Төртінші индустриалды революция жағдайындағы экономика және білім дамуының мәселелері және келешегі: атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары.- Алматы, 2019.- Б. 42-44.

9 Ахметова, Г.Т., Егорова, Л.А. Пути повышения эффективности деятельности предприятий сельскохозяйственного производства // Проблемы и перспективы развития экономики и образования в условиях Четвертой промышленной революции: материалы межд. науч.-практич. конф, посвященной Дню независимости Казахстана.-Алматы, 2019.- С.39-41.

References

1 Musaeva, A.A. Accounting in agriculture: Textbook / A.A. Musaeva, S.B. Aldeshova, A.S. Bikteubaeva. - Almaty: Narxoz University, 2016.- 301b.

2 Musaeva, A.A. Accounting records in industries: Practical work / A.A. Musaeva, Zh.B. Khamidullina, Sh.B. Siseengaliev, S.B. Aldeshova.- Almaty: AkZhayk publishing house, 2015. -112 s.

3 Utalieva, R.S. Analysis and evaluation of the role of foreign direct investment in the socio-economic development of Kazakhstan: monograph / R.S. Atalieva, S.B. Aldecoa.- Atyrau: Publisher of the White house, 2018.-108 p.

4 Adietova, E.M. Analysis and evaluation of the role of foreign direct investment in the socio-economic development of Kazakhstan / E.M. Adietova, A. Zh. Kanatova, D. Zh. Zhasta-lapova // Kh. Vestnik of Atyrau state University. Dosmukhamedova.-2018.- № 3 (50). – P. 78-89.

5 Kaldiyarov, D.A., Nurmukhankyzy, D., Beldelbayeva, A.E., Kaldiyarov, S.D. Development of rural territories by increasing their investment attractiveness: the experience of Kazakhstan // Europe and the Turkic world: science, technology: materials of the III international conference. science.-practical. - Alanya, Turkey, 2018.- P. 149-154.

6 Uteshova, A. K. Trends in the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan / A.K. Uteshova, B.Z. Zhmagalieva, G.T. Akhmetova // Problems of AgriMarket.-2019.- № 2. – P. 34-41.

7 Dyusegaliyev, M. Zh. Problems of development of agrarian business / M.Zh. Dyusegaliyev, B. Zh. Dyusegaliyeva, G. Giniyatullina // Problems of AgriMarket. -2019.- №2.– P. 48-55.

8 Akhmetova, G.T., Aldeshova, S.B., Dariskalieva, M.S. The basics of improving the economic efficiency of agricultural production // Problems and prospects of economic development and education in the Fourth industrial revolution: materials of the international scientific and practical conference, dedicated to the Independence day of Kazakhstan.- Almaty, 2019. - P. 42-44.

9 Akhmetova, G.T., Egorova, L.A., Ways to improve the efficiency of agricultural production enterprises // Problems and prospects of economic development and education in the Fourth industrial revolution: materials of the international scientific and practical conference, dedicated to the Independence day of Kazakhstan.- Almaty, 2019. - P. 39-41.